

Питання взяття у полон, розміщення і обліку німецьких та австрійсько-угорських військовополонених на українських територіях у роки Першої світової війни

Олександр Карабін, Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

У даній статті автор досліджував тематику нормативно-правової бази, яку було розроблено на міжнародних конференціях і яка регулювала питання захоплення, розміщення і обліку військовополонених. У статті розглядаються і нормативні документи, видані у Російській імперії, які також регулювали це питання, хоча у дечому і відрізнялися від міжнародних домовленостей, підписаних урядом Російської імперії. Стосовно самого процесу захоплення військовополонених автор приходить до висновку, що він не завжди відповідав прийнятним інструкціям і положенням, цьому перш за все заважала психологія солдатів, які здійснювали цей процес.

Щодо проблеми розміщення військовополонених на території Російської імперії автор наводить декілька проектів уряду Російської імперії і низку об'єктивних причин, що не дали йому можливість ці проекти втілити у життя. Також автор характеризує умови проживання військовополонених, акцентуючи свою увагу на їхньому перебуванні на українських територіях, і доходить висновку, що вони не завжди відповідали нормативно-правовій базі, були дуже строкатими і залежали від того, на яких роботах, у якому таборі перебував військовополонений. До того ж умови проживання залежали ще й від національності та військового звання полоненого. Так, військовополонені слов'яни мали низку пільг, які були спрямовані на покращення умов їхнього перебування у полоні, чого не мали військовополонені німці та угорці. Хоча у міжнародних домовленостях, які напередодні війни були підписані урядом Російської імперії, така диференціація умов утримання військовополонених, залежно від їхньої національності, передбачена не була, що є свідченням порушення цих угод.

Автор описує систему обліку військовополонених і дає оцінку її ефективності, висвітлюючи цілу низку проблем, які заважали вести точний облік військовополонених у Російській імперії. Виявлено недоліки оформлення військовополонених, що призводили до плутанини під час їхнього переміщення, і у результаті тисячі військовополонених були не враховані, та їхні близькі не могли отримати про них ніяку інформацію, а вони, у свою чергу, не отримувати листи і допомогу.

Ключові слова: міжнародні домовленості, нормативно-правова база, утримання військовополонених, Положення про військовополонених, конвоювання, табір військовополонених, норми забезпечення, Червоний Хрест

Issue of taking prisoners, placement and registration of German and Austro-Hungarian prisoners of war in Ukrainian territories during the First World War

Oleksandr Karabin, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

In this article, the author studied the issue of taking prisoners of war by the Russian army paying special attention to international agreements regulating this process signed by the Government of the Russian Empire and regulatory documents in the form of regulations and instructions, which did not always comply with these international agreements. The author also emphasizes the fact that the process of taking German and Austrian-Hungarian prisoners of war by soldiers of the Russian Empire did not always comply with these instructions and provisions. For example, according to international agreements signed by the government of the Russian Empire, a prisoner of war had to state only his name and rank. However, according to the regulatory documents regulating the prisoners of war interrogation issue, approved by the same government, he had to answer a number of questions relating the information on his military unit, the state of the enemy army, and the information the enemy was aware of on the Russian army. In addition, the author gives an example of certain military units, which did not even try to comply with regulatory documents, treated the prisoners of war very cruelly, and sometimes even executed them.

The author considers the issue of placement of prisoners of war in the territory of the Russian Empire, which highlights the plans of the Government of the Russian Empire regarding this issue, and gives a number

of objective reasons preventing the implementation of these plans. Taking into account the regulatory documents and recollections of eyewitnesses, he analyzes the procedure for the transfer of prisoners of war from the moment of their capture to the places of their detention. On the ground of the provisions on prisoners of war, he characterizes the standards of their living arrangements and describes the way these were put into life, focusing his attention on their stay in Ukrainian territories. The author comes to the conclusion that prisoners' of war living arrangements did not always meet the established norms. They were very different depending on where the prisoners of war were. Their living conditions in the military units differed from the living conditions in the prisoners' camps or the places of their labor exploitation. Also, sometimes their living arrangements varied depending on which nationality a prisoner of war was. Therefore, living arrangements were better for the Slavic prisoners of war than for the Germans or the Hungarians. A part of the prisoners of war was transferred to the private parties for assistance in housekeeping. There were even cases when such prisoners of war, getting to the widows' households, started living together as spouses.

The author examines the structure of the institutions and organizations of the Russian Empire, which were supposed to keep records of prisoners of war, and gives reasons why these records were not as effective as it was expected and dozens of thousands of prisoners of war were lost in the expanses of the Russian Empire.

Keywords: : *International agreements, regulatory framework, maintenance of prisoners of war, Provisions on prisoners of war, convoying, prisoner of war camp, standards of supply, Red Cross*

Вопрос взятия в плен, размещения и учета немецких и австро-венгерских военнопленных на украинских территориях в годы Первой мировой войны

Александр Карабин, Черкасский национальный университет им. Богдана Хмельницкого

В данной статье автор исследовал тему нормативно-правовой базы, которая была разработана на международных конференциях и регулировала вопросы захвата, размещения и учета военнопленных. В статье рассматриваются и нормативные документы, выданные в Российской империи, которые также регулировали этот вопрос, хотя они и отличались от международных договоренностей, подписанных правительством Российской империи. Что касается самого процесса захвата военнопленных, автор приходит к выводу, что он не всегда отвечал принятым инструкциям и положениям, чему мешала психология солдат, осуществлявших этот процесс.

По проблеме размещения военнопленных на территории Российской империи автор приводит несколько планов правительства Российской империи и ряд объективных причин, которые не дали ему возможность эти планы осуществить. Также автор характеризует условия проживания военнопленных, акцентируя свое внимание на их пребывании на украинских территориях, и приходит к выводу, что они не всегда соответствовали нормативно-правовой базе, были очень разными и зависели от того, на каких работах, в каком лагере находился военнопленный. К тому же условия проживания зависели еще и от национальности и воинского звания военнопленного. Так военнопленные славяне имели ряд льгот, которые были направлены на улучшение условий их пребывания в плену, чего не было у военнопленных немцев и венгров. Хотя в международных договоренностях, которые накануне войны были подписаны правительством Российской империи, такая дифференциация условий содержания военнопленных, в зависимости от их национальности, предусмотрена не была, что является свидетельством нарушения этих соглашений.

Автор описывает систему учета военнопленных и дает оценку ее эффективности, освещая целый ряд проблем, которые мешали вести точный учет военнопленных в Российской империи. Выявлены недостатки оформления военнопленных, что приводило к путанице при их перемещении, и в результате тысячи военнопленных были не учтенные, и их близкие не могли получить о них никакой информации, а они, в свою очередь, не получали письма и помощь.

Ключевые слова: *международные соглашения, нормативно-правовая база, содержание военнопленных, Положение о военнопленных, конвоирование, лагерь военнопленных, нормы обеспечения, Красный Крест*

Постановка проблеми

Військовий полон є невід'ємною частиною військових конфліктів. На сьогодні завдяки розвитку міжнародного гуманітарного права цьому питанню громадськість та засоби масової інформації приділяють досить значну увагу. Частина норм міжнародного гуманітарного права, що регулюють питання військового полону, було прийнято ще напередодні Першої світової війни. Ці норми надавали військовополоненим цілу низку прав і гарантували умови перебування у полоні не гірші, ніж умови утримання в армії, яка їх полонила. Але ці домовленості мали низку недоліків, які виявилися під час Першої світової війни. Основним з них було те, що через досить гуманні умови військового полону, він ставав масовим і мільйони військовополонених ставали неабияким тягарем для країн, що воюють. Тому дослідження досвіду спроб дотримання норм міжнародного гуманітарного права у таких масштабах, як це було у роки Першої світової війни, є актуальним і на сьогодні.

Аналіз досліджень і публікацій

Дана тема є недостатньо висвітленою у працях дослідників. Радянська історіографія питанню Першої світової війни приділяла мало уваги, якщо порівнювати зі справжнім ажіотажем радянських істориків навколо тематики Другої світової війни. Нечисельні праці радянських істориків, які все ж таки були присвячені Першій світовій війні, у основній своїй масі висвітлювали перебіг бойових дій. Іноді деякі радянські дослідники порушували питання військового полону, але, як правило, лише у контексті участі військовополонених у громадянській війні у Росії. Сучасна історіографія цьому питанню приділяє більше уваги, ніж радянська. З'явилась низка праць, присвячених проблематиці окремих аспектів військового полону у зазначений період, серед українських, російських та білоруських дослідників. Із них варто відзначити: Е. Є. Абдраштова [1, 2], С. М. Базанова [4], О. Ф. Гордєєва [6], О. Є. Дмитрієву [9, 10, 11], О. В. Єрохіну [14], А. С. Жарову [15], Н. Є. Журбину [16], О. Ю. Кирієнка [19], Т. В. Мінаєву [20, 21], Б. І. Німанова [25], О. Л. Самовича [31], В. І. Саранчу [32], Н. В. Суржикову [36, 37, 38, 39] та інших.

Окремо варто відзначити працю німецького дослідника Р. Нахтіґаля [24], у якій він досить ґрунтовно дослідив функціонування Дарницького табору військовополонених.

Мета дослідження

На основі нормативних документів і, узагалю-

ючи дослідження з даної тематики інших дослідників, висвітлити проблему взяття у полон, переміщення і поселення військовополонених на українських територіях у період Першої світової війни. А також виявити невідповідність вирішення цих питань міжнародним домовленостям, які уряд Російської імперії підписав напередодні війни.

Виклад основного матеріалу

Українські території у роки Першої світової війни входили до складу Російської імперії, і на них розповсюджувалося російське законодавство. Нормативно-правова база, що регулювала питання військового полону, у Російській імперії розвивалася у формі «найвище» затверджених Положень «Про військовополонених», а також іменних указів, циркулярів, інструкцій та інших подібних нормативних документів [31].

Розроблене військовим міністерством Положення «Про військовополонених» було затверджено імператором Миколою II 7 (20) жовтня 1914 р. Це положення замінило застаріле Положення «Про військовополонених» від 13 (26) травня 1904 р. В основу нового положення було покладено статті Гаазької конвенції 1907 р. [6]. До проголошення положення від 7 (20) жовтня 1914 р. вищі військові і цивільні чини стосовно військовополонених, як правило, діяли на власний розсуд [19, с. 476].

Положення від 7 (20) жовтня 1914 р. у питаннях утримання та трудового використання військовополонених суттєво доповнювалося великою кількістю підзаконних актів, циркулярів, інструкцій і наказів, що у Російській імперії мали силу законів [31].

Розроблене військовим міністерством Положення «Про військовополонених» було затверджено імператором Миколою II 7 (20) жовтня 1914 р. Це положення замінило застаріле Положення «Про військовополонених» від 13 (26) травня 1904 р. В основу нового положення було покладено статті Гаазької конвенції 1907 р. [6]. До проголошення положення від 7 (20) жовтня 1914 р. вищі військові і цивільні чини стосовно військовополонених, як правило, діяли на власний розсуд [19, с. 476].

Положення від 7 (20) жовтня 1914 р. у питаннях утримання та трудового використання військовополонених суттєво доповнювалося великою кількістю підзаконних актів, циркулярів, інструкцій і наказів, що у Російській імперії мали силу законів [31].

Згідно з Положенням «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р. при захопленні у полон набути статусу військовополонених могли

всі особи, які знаходилися у ворожій армії, зокрема й маркітанти, журналісти і навіть екіпажі торгових суден ворожих країн [44]. До категорії військовополонених іноді навіть зараховували затриманих турецьких цивільних підданих [30]. Статусу і прав військовополонених не могли набувати шпигуни і взяті у полон російські піддані. Вони повинні були притягуватися до відповідальності згідно з законами Російської імперії як арештанти.

Положення «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р. чітко вказувало на те, що до військовополонених треба ставитися гуманно [44]. Але під час самого процесу їхнього взяття у полон дотриманню цієї норми заважала психологія осіб, які здійснювали їхнє захоплення. Часто причиною цього була ксенофобія, що виражалася у ненависті до чужинців, а також презирство до слабкого, того, хто потрапив у полон [21]. Крім того, відрізнялося ставлення до військовополонених і залежно від національного складу підрозділу, у полон до якого вони потрапляли. Наприклад, солдати «Дикої дивізії», що формувалася в основному з вихідців із Кавказу, не дивлячись на заборони положення від 7 (20) жовтня 1914 р., тих, хто здавався у полон, часто просто страчували, рубаючи їм голови. Серед страчених було багато і військових австрійсько-угорської армії, велика частина яких була слов'янами. Ті, хто все ж таки потрапляли до них у полон, відчували на собі погане ставлення і порушення даного положення та міжнародних домовленостей [3]. Також серед військових Першої світової війни побутовали і свої неофіційні звичаї. Наприклад, військовополонених, у яких знаходили заборонені кулі «дум-дум» розстрілювали на місці, не дивлячись на заборони міжнародних домовленостей [18, с. 29]. До того ж складнощі для військовополонених та осіб, що їх полонили, викликала різниця у мовах. Деякі слова іноді були для однієї зі сторін схожі на нецензурні, що нерідко викликало сміх чи непорозуміння [37].

Згідно з Положенням «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р. кожен військовополонений при потрапленні у полон зобов'язаний був назвати лише своє ім'я і військовий чин [44]. Паралельно з цим положенням існувала й інструкція для допиту військовополонених перед їхньою відправкою у тил. Згідно з цією інструкцією військовополонених треба було опитувати по одному за спеціально встановленим списком запитань. Відповідно до цього списку у військовополонених запитували: ім'я, війсь-

ковий чин, національність, віросповідання, вік, номер військової частини, хто її командир, скільки солдат у його підрозділі і який у них настрій, де розташована військова частина і чим вона озброєна, де знаходиться штаб армії, чи багато серед них новобранців, чи багато пораних, скільки у солдат при собі є набоїв, наявність волонтерів, скільки солдат дезертирувало або перебігло на сторону ворога, чи є у військах якісь епідемії, чи є у них російські полонені або перебіжчики, як російські військовополонені там забезпечені, а також опитували, що військовополонений знає про російську армію. Окремо у інструкції йшлося про перебіжчиків, яких треба було відразу ж ділити на слов'ян і не слов'ян. При цьому інструкція передбачала краще ставлення до слов'ян і більш суворе до всіх інших національностей [42].

Потрапивши у полон, військовополонені направлялися у спеціальні збірні пункти. Як зазначено у Положенні «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р., такі збірні пункти встановлювалися за погодженням військового міністра і міністра внутрішніх справ. Військовополонених туди супроводжував під конвоєм партійний начальник, якому виділялися кошти на продовольство, необхідне для забезпечення підконвойних під час їхнього руху. При етапуванні військовополонені, згідно з цим положенням, мали право передати свої особисті речі на зберігання партійному начальнику, отримавши взамін квитанцію, та отримати за її наявності свої речі назад після прибуття. До того ж партійний начальник зобов'язаний був не допускати, щоб військовополонених хтось ображав. Перед їх відправкою партійний начальник повинен був попередити збірний пункт, куди він везтиме військовополонених, про їхню чисельність, звання, кількість хворих і пораних, щоб на збірному пункті до їхнього прибуття могли вжити необхідних заходів.

Положення «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р., вказувало, що військовополонені, яких піддано суду, повинні були рухатися на збірні пункти як арештанти, окремо від звичайних військовополонених.

Після прибуття у збірний пункт, згідно з цим положенням, утримання військовополонених та їх подальша відправка у тил мала відбуватися за кошти повітового начальника, на території якого знаходився цей збірний пункт. За порядком серед військовополонених на збірному пункті повинні були слідкувати військові. Для контролю у збір-

них пунктах створювалися спеціальні алфавітні книги зі всіма даними про військовополонених, а також там мала міститися інформація, куди саме їх потім направили у тил. Коли збірний пункт закривався, то ці книги мали передаватися до Головного управління Генерального штабу [44].

Щодо розподілення військовополонених після збірних пунктів тилловими районами Російської імперії, то спочатку царський уряд хотів розміщувати їх за Уралом і на січень 1915 р. у Сибіру було вже близько 186 тис. військовополонених. Літом 1915 р. в Омському окрузі було вже 150 тис. військовополонених, Іркутському – 200 тис.. Але у 1916–1917 рр. військовополонених починають переводити у європейську частину імперії для участі у сільськогосподарських роботах, і у Сибіру їхня кількість починає скорочуватися. На січень 1917 р. в Омському військовому окрузі знаходилося лише 135 тис. військовополонених, а у Іркутському їх так і залишилося близько 200 тис. На вересень 1917 р. у Омському, Іркутському і Приамурському військових округах знаходилося лише 135 тис. військовополонених. Таким чином, прагнення російського уряду щодо розміщення всіх військовополонених за Уралом через цілу низку об'єктивних причин не було втілене у життя [5].

Також уряд намагався розміщувати військовополонених на відстані від адміністративних і економічних центрів [6]. Але знову ж таки через їхню кількість і нестачу робочих рук на підприємствах і у сільському господарстві не вдалося здійснити і це [23].

Була спроба уряду розміщувати військовополонених різними районами імперії залежно від їхньої національної приналежності, що у роки війни, згідно з даними, наведеними у праці Н.В. Суржикової, мало таке співвідношення: німців, зокрема й австрійських, – 20–22 % (400–500 тис.), угорців – 20–25 % (500–550 тис.), румунів – 7–8 % (120–150 тис.), італійців – 1–2 % (20–40 тис.), слов'ян – 40–47 %, з них чехів і словаків – 13–18 % (250–350 тис.), сербів, хорватів і словенців – 11–12 % (200–250 тис.), поляків – 8–9 % (150–200 тис.), українців – 8 % (150–160 тис.) [36]. Виходячи з такої національної строкатості військовополонених, була спроба уряду окремо розміщувати військовополонених слов'ян і військовополонених іншої національності. Так, за Урал планували вивозити неблагоннадійних німців, австрійців і угорців [6]. Крім того, німецьких підданих планували вивозити у Східний Сибір, а австрійсько-угорських у Західний Сибір і Серед-

ню Азію, де був м'якший клімат [4]. Слов'ян і румунів планували розміщувати у європейській частині імперії [6]. Але здійснити ці плани також не вдалося через складність їх реалізації. Залежно від військових округів змінювався лише відсоток тих чи інших національностей серед військовополонених. У центральній частині імперії, зокрема і на українських територіях, відсоток військовополонених слов'ян був більший, ніж за Уралом. Наприклад, у Харківській губернії у березні 1916 р. з 533 військовополонених 357 (67 %) були слов'янами. Також, для прикладу, військовополонених українців, яких вважали благонадійними, розміщували в основному у Київському, Казанському і Московському військових округах, хоча іноді їх направляли у Туркменський, Омський, Іркутський і Приамурський військові округи, але у меншій кількості [9].

Переміщення такої великої кількості військовополонених у тиллові райони Російської імперії супроводжувалося значними складнощами, пов'язаними з тим, що поява нових військовополонених залежала від військових успіхів на театрах ведення військових дій, і тому характеризувалася різким збільшенням їхньої кількості після значних перемог російської армії. Так, великий потік військовополонених з'явився після капітуляції Перемишльської фортеці. У березні-травні 1915 р. 118 тис. з них були відправлені у тиллові райони Російської імперії з Київської печерської фортеці [32]. Різкий наплив таких мас військовополонених був неабияким випробуванням для транспортної системи імперії, зокрема й українських губерній. Іноді, через великий потік військовополонених, у Києві, на залізничних станціях Київ-Московська і Пост-Волинська, на карантині, перед відправкою у тил стояли цілі ешелони з військовополоненими. Щоб якось вирішити питання з перевантаженням залізничних станцій, під Києвом збудували Дарницький табір для військовополонених, який запрацював вже з липня 1915 р. [19, с. 479]. За своєю пропускною можливістю з ним в Україні міг зрівнятися лише табір для військовополонених у Кривому Розі [23]. Після Брусиловського прориву до Дарницького табору прибувало по 8 ешелонів з військовополоненими на день [32].

Окрім навантаження на транспортну систему, переміщення таких великих мас військовополонених створювало загрозу спалаху епідемії. Тому у січні 1915 р. Головне управління Генерального штабу видало наказ, що мав поширюватися на всі військові округи, і зобов'язував

їхніх військових начальників попіклуватися про влаштування спеціальних лазень, які військовополонені у найкоротший строк мали б пройти перед їхньою відправкою у пункти призначення, бо військовополонені при потраплянні у полон, як правило, були досить брудними, що могло бути однією з причин спалаху епідемій [28].

Щодо самого процесу переміщення військовополонених у тилі райони імперії, то у Положенні «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р. зазначалося, що при транспортуванні залізницею нижні чини військовополонених мали перевозитися у таких самих вагонах, які використовувалися для перевезення російських солдатів. Генерали згідно з цим положенням мали перевозитися у вагонах першого класу, штабні офіцери – другого. Якщо військовополонені транспортувалися ґрунтовими дорогами, то нижні чини їхньої армії повинні були йти пішки, а військовополонені офіцери повинні були слідувати за ними на підводах, з розрахунком один кінь на двох чоловіків. Для вантажу чи хворих військовополонених також повинні були виділятися підводи. Військовополонені генерали і адмірали ґрунтовими дорогами мали їхати окремо від нижніх чинів їхньої армії на поштових конях з розрахунком один кінь на одного генерала чи адмірала. Тих військовополонених, що захворіли у дорозі, згідно з положенням від 7 (20) жовтня 1914 р., необхідно було передавати у цивільні або військові медичні установи на шляху їхнього переміщення. Військовополонених, підданих суду, везли окремо і під конвоем як арештантів [44]. Згідно з наказом по Південно-Західному фронту, починаючи з 1915 р., гроші на харчування військовополоненого видавалися лише при його одиночному етапуванні. При переміщенні військовополонених командами, вони вже повинні були харчуватися на продовольчих пунктах, де отримували провіант і харчі на дорогу [28].

Транспортування військовополонених у місця їхнього призначення могло тривати значний час і мати велику кількість зупинок. Під час переміщення військовополонені опинялися у важких умовах. Перевозачи їх залізницею, часто використовувалися вагони для транспортування худоби, рідше для транспортування вантажу, ще рідше пасажирські [8]. Місця у вагонах, зазвичай, було обмаль. Іноді разом з ними у вагоні перебував і конвоїр [27]. Під час транспортування військовополонені часто були виснажені і знаходилися у жалюгідному стані. Нерідко вони під час перевезення залишалися без взуття і тепло-

го одягу. Результати розслідування таких фактів часто виявляли, що причиною втрати військовополоненими свого майна було те, що вони продавали свої речі і одяг в обмін на необхідне їм продовольство [16]. Іноді винними у цьому були конвоїри, що присвоювали собі кошти, які виділялися на харчування для військовополонених [8]. Підтверджувала такий стан речей і тогочасна російська преса, яка іноді, описуючи становище турецьких військовополонених, зазначала, що під час їхнього перевезення вони знаходилися у важкому стані та були одягнені у лахміття, а через виснаження, голод і паразитів десятками вмирали у вагонах [33].

Будучи свідками важкого становища військовополонених, окремі представники цивільного населення намагалися їм допомогти, іноді на стоянках їх підгодовували «сердобольні» російські жінки. До таких акцій милосердя імперська влада ставилася негативно, але серйозних заходів щодо припинення подібних дій не вживала [1]. Таким чином, умови переміщення військовополонених до місць їхнього постійного перебування не завжди відповідали нормам Положення «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р. та іноді були для них непростим випробуванням.

Що стосується розміщення військовополонених вже у тилі районах імперії, то у Положенні «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р. зазначається, що військовополонені можуть розміщуватися у фортеці, місті чи інших місцях, а під охорону беруться лише за необхідності, і доти, доки ця необхідність існує. Відповідало за розміщення військовополонених Головне управління Генерального штабу, а цивільна місцева влада повинна була йому в цьому питанні допомагати. Згідно з цим положенням військовополонені у середині імперії мали утримуватися при місцевих військових частинах у вигляді спеціальних команд, на які їх мало розподілити Головне управління Генерального штабу і видати інструкцію щодо їхнього утримання. Відповідальність за дотримання встановлених норм утримання військовополонених і їхній захист від образ лягала на плечі командирів військових частин. Команди військовополонених поділялися на взводи, на півроти і роти. Начальниками цих формувань мали призначатися самі військовополонені. Положення «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р. вказувало на те, що військовополонені мали утримуватися так само, як утримувалися солдати військової частини, у якій

вони знаходилися. Речі військовополонених, які вони здавали, також мали зберігатися так само, і у тому ж самому місці, де зберігалися особисті речі солдатів частини.

Згідно з Положенням «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р. військовополонених у військових частинах необхідно було розміщувати у вільних казармах [44]. Збереглися свідчення представників Женевського міжнародного комітету Червоного Хреста Тормейера і Фер'єра, що оглядали табори військовополонених у Російській імперії, де вони вказували на те, що військовополонених військове керівництво спочатку селило у казармах, які звільнилися у результаті відправки військ на фронт [26]. Але притік великої кількості військовополонених змусив владу будувати спеціальні табори для їх розміщення, які, як правило, складалися з 20–25 великих бараків, де найчастіше жило 10–15 тис. людей [19, с. 478]. Кількість таких таборів постійно зростала. На 1915 р. для військовополонених у Російській імперії було обладнано 891 місце утримання, 68 з яких були таборами [38]. Але через зростання кількості військовополонених до 1917 р. у Російській імперії було вже більше 400 таборів [12]. Згідно з даними наведеними у праці О.В. Срохіної, 18 з них було в Одеському військовому окрузі [14]. Протягом війни табори для військовополонених підпорядковувалися Головному управлінню Генерального штабу [4]. У таких таборах військовополонені поділялися на взводи, відділення і десятки, що підпорядковувалися своїм військовополоненим офіцерам [13].

У Положенні «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р. не було обумовлено розміри приміщень для розквартирування військовополонених та наявність необхідних санітарно-гігієнічних умов їх утримання [10].

Зазвичай бараки для військовополонених мали 20 сажнів у довжину (43 м.), 6 сажнів у ширину (13 м.), 2 сажні у висоту (4 м.) і були розраховані на 250–300 військовополонених. Вздовж стін у бараках знаходилися 2–3 поперечні нари. Місця на них зазвичай не розділяли, а просто виділяли по аршину довжини на людину. М'які постільні речі для військовополонених не передбачалися. Це пов'язано з тим, що російські солдати звикли спати на твердому. Через скарги військовополонених на твердість іноді їм видавали трохи соломи, але пил від неї потрапляв їм у легені і викликав хвороби. Спали військовополонені одягнені, а у холодну пору року часто жалілися на відсутність ковдр, бо російські

солдати ними не користувалися, а укривалися шинеллю, що доводилося робити і військовополоненим [26].

Приміщення для військовополонених часто не відповідали елементарним санітарним нормам. Часто військовополонені самі будували собі бараки, які вважалися тимчасовими і тому взимку не опалювалися. Іноді невідповідність табірних умов утримання військовополонених міжнародним домовленостям російський уряд пояснював відповіддю на погане ставлення німців до російських військовополонених [25]. Хоча у 1915 р. російська делегація перевірила стан російських військовополонених у Німеччині та Австро-Угорщині і констатувала, що гігієнічні умови там відповідають нормам, а поштові відділення функціонують у кожному таборі. Нарікання викликало в основному лише харчування [20]. Іноді причиною невідповідності умов утримання військовополонених міжнародним домовленостям були наслідки зловживання керівництва [25].

Як вже зазначалося вище, найбільшим табором в Україні, і взагалі у європейській частині Російської імперії, був Дарницький пересильний табір для військовополонених. Лише Москва з її двадцятьма зведеними шпиталями іноді приймала схожу кількість військовополонених. Через Дарницький табір пройшла величезна кількість людей. У ньому був чеський письменник Я.М.Ф. Гашек, угорські комуністи Б.М. Кун та І. Надь, австрійський літератор Г. фон Додерер, перший керівник Чехословаччини Т.Г. Масарик, цілком можливо майбутній югославський президент Й.Б. Тіто. У Дарницькому таборі з 31 барака – 15, за іншими даними – 7, передбачалися винятково для чехів. Також було 7 югославських, 3 румунських, 2 ельзаських, 1 італійський і 1 русинський бараки. Решта бараків там були для всіх інших національностей. Старшими бараків, як правило, призначали чехів. Р. Нахтігаль у своїй праці вказує на спогади офіцера австрійської авіації Р. Піцціні, який у 1917 р. стверджував, що Дарницький табір був у руках чеських і сербських легіонерів, а охорона табору складалася з чехів, сербів, італійців, румунів та ельзасців.

Кількість військовополонених у Дарницькому таборі постійно змінювалася. На 1916 р., до Брусиловського прориву, у ньому нараховувалося близько 2 тис. військовополонених, з яких 1170 використовувалися для вуличних робіт. Персонал табору складався з 306 осіб. Під час Брусиловського прориву до табору щодня при-

бувало 8 ешелонів, а відбувало 6. Наприкінці червня 1916 р. у таборі було зафіксовано 25 тис. військовополонених. У середині липня у таборі їх було вже 20 тис. Під час Брусиловського прориву персонал зі складу військовополонених по-троївся і загалом став складати 609 осіб. До кінця 1916 р. кількість військовополонених у таборі становила від 3 до 5 тис.

Бараків вистачало не для всіх і частина військовополонених мешкала просто неба. Зазвичай це були німці, австрійці і угорці. Узагалі ці національності там надовго не затримувалися, бо їх після нетривалого перебування в таборі везли далі на схід або направляли на роботи до Чернігівської губернії.

У 1915–1916 рр. Дарницький табір відвідали американський консул і російський генерал-губернатор. Вони там побачили 39 нездорових бараків, проблеми з харчуванням і відсутність лазень. У лікарняних бараках не було води, а одяг прали прямо біля них на вулиці [24].

Окрім військових частин і таборів, військовополонені часто перебували у місцях їх трудового використання. У таборах для військовополонених, як правило, перебувала частина офіцерів і непрацездатні військовополонені. Працездатні ж були у таборах лише транзитом, з одних робіт на інші. Через це місцева влада була зацікавлена у направленні їй лише працездатних військовополонених, яких би вона змогла б відправити на роботи і які не сиділи б у таборах, місця у яких не вистачало навіть на військовополонених, які працюють.

Розподілені на різних роботах військовополонені потрапляли у різні умови свого утримання. Велика кількість військовополонених, які працюють, просто випадала з поля зору цивільної влади. Деякі військовополонені потрапляли на роботи до приватних рук. Деяких надавали для робіт у господарства вдів, де вони жили з ними як чоловік і жінка [41]. А деякі, як наприклад, робітники на заводах в Юзівці, жили у ізольованих бараках з воєнізованою охороною [35].

Для роботодавців були видані спеціальні правила щодо відпускання військовополонених на ті чи інші роботи, де зазначалося, у яких умовах мали проживати військовополонені, які на них працюють. Згідно з правилами казарми для військовополонених, які працюють, мали бути опалені і просторі з ліжками або нарами. У них мали бути сінники, подушки і, наскільки це можливо, ковдри. Крім казарм, полонених дозволялося селити у тимчасових бараках, землянках,

палатках, державних або найманих цивільних приміщеннях. Жити військовополонені працівники повинні були згідно з казарменим режимом. У жилих приміщеннях повинна була бути чистота. З 21 години вечора і до 6 години ранку будь-яка музика чи пісні заборонялися. О 22 годині вечора всі вже мали спати, а всі вогні мали бути погашені [44]. Але роботодавці ці правила втілювали у життя по-різному, і тому умови утримання військовополонених на роботах були дуже різноманітними [39].

Інакше ставився уряд Російської імперії до питання проживання військовополонених офіцерів. Так, окрім таборів, військових частин і місць трудового використання, згідно з Положенням «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р. начальник військової частини міг дозволити їм жити на орендованих квартирах, якщо вони дадуть йому чесне слово не відлучатися за межі зазначеного району [43]. Таким чином, у містах жили офіцери, що мали привілейоване становище. У кожне приміщення, де вони жили, треба було надати ліжко або топчан, стіл, стільці або табурети, умивальник, шафу, вішалки [40]. На початку війни на орендованих квартирах жили майже всі військовополонені чеські офіцери [11]. Іноді офіцерам і старшинам навіть призначали ординарців [23].

У 1915 р. деяких військовополонених офіцерів перевели на казармене положення і розмістили в групах від 20 до 400 осіб у вільних казармених приміщеннях чи міських будинках [9]. Натомість на українських територіях військовополонених нижніх чинів, для яких не вистачало приміщень, іноді доводилося селити прямо на квартирах, без охорони, лише під наглядом поліції [19, с. 478]. Але такими поселеннями в основному були слов'яни, зокрема чехи, багатьом з яких за їхню антигабсбурзьку позицію дозволялося жити на квартирі і займатися своїм цивільним фахом [24]. Німців, австрійців чи угорців серед них було не більше 5–8 % [19, с. 478].

Окрім вищезазначених місць перебування військовополонених, існували ізоляційні пункти для хворих військовополонених і обсерваційні пункти (карантин) перед відправкою військовополонених до місця їхнього призначення. Такі пункти відкривались і закривались у разі потреби [41].

Іноді військовополоненим дозволялося покидати місця їхнього утримання і здійснювати візити у місто. Так, на початку війни військовополонені чеські офіцери могли здійснювати прогулянки містом під конвоєм неозброєних

солдатів. Але з 1915 р. їм дозволялося ходити у місто лише для відвідування церкви, магазину, лазні або за наявності пропуску військового керівництва [9].

Також, згідно з правилами, при відвідуванні міста військовополоненим заборонялося знаходитися на вулиці після 21 години вечора влітку, 19 години вечора навесні чи восени і 17 години взимку. Військовополоненим заборонялося відвідувати парки, сади, громадські гуляння, ресторани, театри, кінотеатри, столові та інші громадські місця. Господарям подібних громадських установ заборонялося пускати до них військовополонених під загрозою штрафу чи закриття. Крім того, військовополоненим заборонялося їздити трамваями. Також під заборонаю для них було паління на вулиці, нетверезий стан і аморальна поведінка [44]. Військовополоненим не дозволялося займатися торгівлею [17]. При порушенні цих правил їх повинні були негайно затримати жандарми чи комендантський нагляд [44]. Але ці правила виконувалися не завжди, і, на думку історика М.В. Оськіна, під кінець війни австрійсько-угорські військовополонені почали ходити у сусідні села прямо через табірні ворота, а вартові це намагалися просто не помічати [29]. У деяких районах Південно-Західного фронту військовополонені погано охоронялися, а то й не охоронялися взагалі і тому вільно ходили у міста в цивільному і військовому одязі [22].

Обліком військовополонених мало займатися спеціальне довідкове бюро. У кінці 1913 р. міжнародна організація Червоний Хрест доручила розробити проект положення цього бюро професору міжнародного права генерал-майору І.А. Овчинникову. 26 червня (9 липня) 1914 р. цей проект був прийнятий мобілізаційною радою Головного управління Червоного Хреста, після чого він був направлений у державні структури. Офіційно довідкове бюро почало діяти після ратифікації Положення «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р. [20].

Довідкове бюро Російського товариства Червоного хреста, згідно з Положенням «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р., складалося з Центрального довідкового бюро, що знаходилося у Петрограді при Головному управлінні Російського товариства Червоного Хреста, та підпорядкованих йому регіональних відділень.

Центральне довідкове бюро від Головного управління Генерального штабу та інших установ повинно було отримувати всі необхідні відомості про військовополонених для створення

іменних карток на кожного військовополоненого, які після війни повинні були передати воєнному уряду. Також бюро зберігало всі речі військовополоненого і повідомляло міністерство закордонних справ про кількість військовополонених – підданих різних країн [44]. До Центрального довідкового бюро у Петрограді надсилалися листи, документи, записки, знаки розрізнення військовополонених після їх втечі або смерті, а також супровідні папери на цих військовополонених, де зазначалося прізвище, вік, віросповідання, місце народження або постійного проживання і їх належність до німецької, австрійсько-угорської чи турецької армій [15].

На середину 1915 р. Центральне довідкове бюро складалося з Ради бюро, канцелярії, відділу особового складу, господарського відділу, відділу речей, які залишилися після вбитих чи померлих військовополонених, поштово-поліграфного відділу при бюро, поштового відділу, контрольної комісії, особливого комітету допомоги військовополоненим, Московського довідкового бюро та уповноваженого Центрального довідкового бюро у Москві, а також такого уповноваженого у Києві.

Особливий комітет допомоги військовополоненим при Центральному довідковому бюро був створений 16 (29) січня 1915 р. Його очолив сенатор і таємний радник О.Д. Арбузов. Цей комітет збирав кошти, на які купував військовополоненим речі та книги, не у індивідуальному, а у масовому порядку. Співпрацював цей комітет з такими ж комітетами у Відні, Будапешті та Берліні. Таким чином, входячи до Центрального довідкового бюро, цей комітет через свою діяльність у ньому виокремлювався [20].

Але робота Центрального довідкового бюро була менш ефективною, ніж на це сподівалися, і заслуговувала критики зі сторони громадськості [2].

Окрім Центрального довідкового бюро, обліком військовополонених, які поступали з фронтів займалося 5-е справочинство при Головному управлінні Генерального штабу. Обліком займалися і штаби окремих фронтів, а також районні та місцеві органи за місцем утримання військовополонених [14]. Крім того, згідно з Положенням «Про військовополонених» від 7 (20) жовтня 1914 р., начальник військових частин мав вести іменні алфавітні списки з усіма даними і щомісячно повідомляти у Головне управління Генерального штабу, скільки в нього військовополонених, скільки прибуло нових і скільки він відправив [44].

Також восени 1916 р. у складі Головного управління Генерального штабу був створений «відділ евакуаційний та із завідування військовополоненими». У всіх військових округах були сформовані підзвітні цьому відділу управління у справах військовополонених [14].

Щодо оцінки діяльності і ефективності системи обліку військовополонених у Російській імперії, то до 1915 р. у Російській імперії через невміння систематичний облік військовополонених належним чином так і не проводився, що викликало велику критику зі сторони спільноти [2].

Насамперед вести систематичний облік усіх військовополонених заважала велика їхня кількість і їх швидкість переміщення територією країни [24]. Складність обліку військовополонених полягала і у тому, що у створеній Головним управлінням Генерального штабу у вересні 1914 р. формі іменного списку військовополонених не було спеціального рядка для фіксування підданства військовополонених, бо вважали, що було б зручніше подавати окремі списки німецьких і австрійсько-угорських військовополонених. На практиці ж і тих, і інших заносили в одні списки, що дуже заважало роботі бюро. Тому вже у вересні було видане циркулярне розпорядження з вимогою зазначати підданство. Але на місцях іноді замість підданства зазначали національність. Лише після багатьох роз'яснень стали поступати правильні списки військовополонених [38].

Реєстрація військовополонених на місцях ускладнювалася ще й тим, що мало працівників знали іноземні мови. Тому центральні органи, що займалися централізованим обліком військовополонених часто не отримували точних даних з місць [34].

Р. Нахтігаль у своїй праці стосовно обліку військовополонених описував випадок, коли у 1915–1916 рр. Дарницький пересильний табір відвідували американський консул і російський генерал-губернатор, інспектори критикували те, що реєстрацією військовополонених там займалися австрійські євреї, які не вважалися привілейованими і мали рушити далі на схід, як німці, австрійці і угорці.

Таким чином, реєстрування всіх військовополонених, що вимагала конвенція, не завжди реалізовувалося повною мірою. Як наслідок, серед полонених у Російській імперії загубилося близько 10 тис. незареєстрованих полонених австрійсько-угорських солдатів [24]. Варто

зазначити, що окрім уряду Російської імперії, правильний облік військовополонених був дуже важливим для самих військовополонених, бо це пришвидшувало їхню можливість користуватися кореспонденцією [36].

Через те, що на 1917 р. реєстри військовополонених уже не відповідали дійсності, Російський уряд на 1917 р. запланував загальноімперський перепис військовополонених, який мав би внести ясність у їх кількісний склад [38].

Для перепису військовополонених була підготовлена ціла низка документів. Починаючи від загальної інструкції і закінчуючи персональними бюлетенями [36]. Кожному військовополоненому повинні були видавати на руки для зберігання номер його реєстраційної картки. Ті військовополонені, що знаходилися на роботах на підприємствах повинні у 10-денний термін бути переписаними їхнім начальником за його власний рахунок [7]. Але результати загальноімперського перепису, запланованого на жовтень 1914 р. не відомі. У деяких місцях перепис затягнувся, а у деяких не відбувся взагалі [36]. Причиною було те, що цей перепис був занадто бюрократизованим військовим відділом і громіздким, тому через низку причин він і був зірваний [38].

Щодо кількості військовополонених на українських територіях, то згідно з даними, наведеними у роботі О.Ю. Кирієнко, на 1 (13) вересня 1917 р. у Київському військовому окрузі (Київська, Волинська, Подільська, Полтавська, Курська, Харківська, Чернігівська губернії) знаходилося 406078 військовополонених, у Одеському (Херсонська, Катеринославська, Таврійська, Бессарабська, без Хотинського повіту, губернії, Балтський повіт Подільської губернії) – 217566 [19].

Висновки

Отже, враховуючи все вищезазначене, ми можемо дійти висновку, що питання взяття у полон, переміщення у місця перебування військовополонених і їхнє там розселення регулювалося цілою низкою нормативно-правових документів. Але, враховуючи низку причин, не всі вони втілювалися у життя повною мірою. На етапі взяття військовополоненого у полон заважала дотримуватися цих гуманних норм психологія осіб, що захоплювали військовополонених. Не дивлячись на те, що правова база обіцяла полоненим таке ж до них ставлення, як і до своїх військових, багато кому так ставитися до своїх ворогів було важко.

Щодо розміщення військовополонених, то

цілу низку планів уряду щодо місць їхнього перебування не було здійснено. Не вдалося вивезти всіх військовополонених за Урал. Не вдалося окремо розмішувати військовополонених різних національностей різними місцевостями. Не вдалося розмістити військовополонених подалі від адміністративних центрів.

Щодо обліку кількості військовополонених, то міжнародні домовленості Російської імперії

також не були виконані у повному обсязі і якість ведення обліку військовополонених бажала бути кращою. Але, не дивлячись на всі недоліки, якщо спробувати порівняти утримання військовополонених у Російській імперії у Першій світовій війні і військовополонених у СРСР у Другій, то можна констатувати, що у Російській імперії ставлення до військовополонених було у рази гуманнішим.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Абдрашитов Э. Е. Женщины и военнопленные: Проблема дискурса (по материалам региональной периодической печати и его документов). Вестник Томского государственного университета. Томск, 2012. №2. С. 78-84.
2. Абдрашитов Э. Е. Исторические предпосылки принятия и правоприменительная практика стокгольмских конвенций 1915 года. Вестник Казанского юридического института МВД России. Казань, 2012. №2. С. 91-94.
3. Айрапетов О. Р. Участие Российской империи в Первой мировой войне (1914–1917). 1914 год. Москва : Кучково поле, 2014. 640 с.
4. Базанов С. Н. Военнопленные славяне в России в годы Первой мировой войны. Преподавание истории и обществознания в школе. 2016. № 5. С. 10-16.
5. Букин С. С., Долголюк А. А., Савин А. И. Военнопленные в Сибири. Библиотека сибирского краеведения : веб-сайт. URL: <http://bsk.nios.ru/enciklodediya/voennoplennye-v-sibiri> (дата звернення: 29. 05. 2018 р.).
6. Гордеев О. Ф. Военнопленные Первой мировой войны в Сибири (август 1914–февраль 1917 гг.): Историко-правовые аспекты проблемы. URL: http://www.law.institute.sfu-kras.ru/data/Kaff/iogp/2002gordeev_prisoner_of_war.doc (дата звернення: 29. 05. 2018 р.).
7. Державний архів Черкаської області. ДАЧО. Ф. 761. Оп. 1. Спр. 13. Об обращении уездного и волостных комитетов помощи военнопленным. Протоколы переписки и др. 17 арк.
8. Дмитриченко А. В., Шапкин Ю. Г., Одинец А. Д. и др. Отношение к военнопленным в лагерях Восточной Сибири. Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история: сб. ст. по матер. XXXVI междунар. науч.-практ. конф. № 4(36). Новосибирск : СибАК, 2014. URL: <https://sibac.info/conf/social/xxxvi/38030> (дата звернення: 29. 05. 2018 р.).
9. Дмитриева О. Е. Особенности пребывания чехов и словаков в российском плену в годы Первой мировой войны (1914–1918 гг.). European Researcher. 2013. Vol. 60, № 10-1. Р. 2392-2403.
10. Дмитрієва О. Є. Військовополонені чехи та словаки у правовідносинах періоду Першої світової війни. Historians: веб-сайт. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1585-oksana-dmytriyevaliiskovopoloneni-chekhy-ta-slovaky-u-pravovidnosynakh-periodu-pershoi-svitovoi-viiny> (дата звернення: 29. 05. 2018 р.).
11. Дмитрієва О. Є. Політика російської влади по відношенню до військовополонених чехів та словаків у період Першої світової війни. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Історія та географія». 2013. Вип. 49. С. 93-97.
12. Еремін І. А. Военнопленные Первой мировой войны в Западной Сибири. Известия Томского политехнического университета. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/voennoplennye-pervoy-mirovoy-voyny-v-zapadnoy-sibiri> (дата звернення: 29. 05. 2018 р.).
13. Ермакова Э. В. Военнопленные Первой мировой войны на Дальнем Востоке. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/voennoplennye-pervoy-mirovoy-voyny-na-dalnem-vostoke> (дата звернення: 29. 05. 2018 р.).
14. Ерохина О. В. «Ликвидационное законодательство» Первой мировой войны. Вестник МГУ им. М. А. Шолохова. История и политология. 2014. №1. С. 69-81.
15. Жарова А. С. Положение военнопленных Первой мировой войны в Тобольской губернии. URL: <http://august-1914.over.ru/jarova.pdf> (дата звернення: 29. 05. 2018 р.).
16. Журбина Н. Е. Военнопленные Германии на территории России в годы Первой мировой войны (1914–1918 гг.). Вестник ВГУ, Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2008. №2. С. 230-235.
17. Казакова Е. А. Забытая война. Пульс Аксарайска. 2014. № 31. URL: http://astrakhandobycha.gazprom.ru/d/textpage/ad/173/pa_31-2014-12.pdf (дата звернення: 29. 05. 2018 р.).
18. Киган Д. Первая мировая война / пер с англ. Т. Горшкова, А. Никиколаева. Москва : ООО. Издательство Аст, 2004. 572 с.
19. Кирієнко О. Ю. Маргіналізація суспільства. Становище жінок, дітей, військовополонених. Велика війна і Україна. Київ : ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2013. С. 300-306.
20. Мінаєва Т. В. Діяльність благодійних організацій Російської імперії щодо військовополонених під час Першої світової війни. Історична панорама. 2011. Вип. 13. С. 49-67.
21. Мінаєва Т. В., Мінаєв А. В. До питання про статус військовополонених у міжнародному праві наприкінці XIX – на початку XX ст. Історична панорама. 2007. № 4. С. 7-16.

22. Наказ головного начальника постачання армії Південно-Західного фронту Є. Ф. Ельснера щодо посилення нагляду за військовополоненими, 25 травня 1917 р. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна : У двох книгах. Книга 2: Мовою документів і свідчень / ред. кол. : В. А. Смолій, Г. В. Боряк та ін.; відп. ред. О. П. Реєнт. Київ : Видавництво «Кліо», 2015. С. 478–479.
23. Науменко К. Царицинська доба Євгена Коновальця. Український визвольний рух. 2006. №8. С. 11–23.
24. Нахтігаль Р. Дарницький табір військовополонених під час Першої світової війни. Український історичний журнал. 2010. №49. Вип. 2. С. 109–110.
25. Ниманов Б. И. Особенности и основные факторы содержания и хозяйственной деятельности военнопленных в 1914–1917 годах в Поволжье. автореф. ... дис. канд. ист. наук : спец. 07.00.02. Отечественная история. Москва, 2009. 24 с.
26. Ниманов Б. И. Содержание иностранных военнопленных на территории России в годы Первой мировой войны. Вестник РУДН. Сер. История России. 2009. №2. С. 53–61.
27. Ничков Е. А. Военнопленные Первой мировой войны в Курганском уезде. Вестник ВолГУ. Сер. 4. История. 2014. № 5 (29). С. 84–90.
28. Остроухов А. И. Положение чехов и словаков в российском плену в период Первой мировой войны (по материалам пражских архивов). Вестник МГОУ. 2009. № 1. С. 85–92.
29. Петрунин С. Сдаться на милость. Военное обозрение. URL: <https://topwar.ru/56543-sdatsya-na-milost.html> (дата звернення: 06. 09. 2018 р.).
30. Познахирев В. В. Эволюция положения турецких военнопленных в России в концеXVII – начале XX в. Ученые записки: электронный научный журнал Курского государственного университета. 2011. Т. 3, № 3 (19). URL: <http://scientific-notes.ru/pdf/021-015.pdf> (дата звернення: 06. 09. 2018 р.).
31. Самович А. Л. Деятельность российского государства в отношении иностранных военнопленных (XIX – начало XX в.) : автореф. ... дис. док. ист. наук : спец. 07.00.02. Отечественная история. Москва, 2011. 47 с.
32. Саранча В. І. Військовополонені Першої світової війни в Кременчуцькому гарнізоні. Краєзнавство. 2011. № 4. С. 84–92.
33. Сибгатуллина А. Т. Материалы русской прессы 1914–1916 гг. о турецких военнопленных. Материалы ИКАНАС. Анкара, 2007. С. 2811–2818.
34. Смирнов Ю. И., Скрипникова М. И. Военнопленные на территории России в годы Первой мировой войны. Вестник МИЭП. 2016. № 1 (22). С. 135–139.
35. Степкин В. П. Труд военнопленных Первой мировой войны на предприятиях Новороссийского общества. История, события, факты. Донецк. URL: <http://infodon.org.ua/uzovka/510> (дата звернення: 07. 09. 2018 р.).
36. Суржикова Н. В. Военнопленные I мировой войны на Урале. К реконструкции коллективного портрета. Вестник Пермского университета. 2011. Выпуск 3 (17). С. 58–65.
37. Суржикова Н. В. «Ми були в шоке»: Советский плен и интернирование как стресс аккультуризації. Вестник РУДН. Сер. История России. 2009. № 3. С. 132–143.
38. Суржикова Н. В. Перепись военнопленных Первой мировой войны в России: Причины, условия, итоги (по материалам Пермской губернии). Гуманитарные науки в Сибири. 2014. №3. С. 23–27.
39. Суржикова Н. В. Российский плен 1914–1917 гг.: проблема институциональной атрибуции. Идеи и идеалы. 2014. Т. 2, № 3 (21). С. 5–12.
40. Талапин А.Н. Военнопленные Первой мировой войны в дореволюционном Кургане. Омский научный вестник. 2009. № 5 (81). С. 20–22.
41. Тесленко А. М. Правовой статус иностранцев в России в условиях военных действий (1914–1917 гг.). Актуальные проблемы истории, политики и права. Часть 1. Издательство Уральского юридического института МВД России. 2002. С. 19–29.
42. Центральний державний історичний архів України. ЦДІА, Ф. 274. Оп. 1. Спр. 3260. Письма венгерского военнопленного А. Кубаши в Венгрию. Сообщение о хорошем отношении русских офицеров и солдат к военнопленным 1914 р. 2 арк.
43. Центральний державний історичний архів України. ЦДІА, Ф. 278. Оп. 1. Спр. 259. Переписки со штабом Киевского военного округа и жандармскими полицейскими отделениями о прибытии на железнодорожные станции поездов с австрийскими и германскими военнопленными 1914–1916 г. 1057 арк.
44. Центральний державний історичний архів України. ЦДІА, Ф. 692. Оп. 1. Спр. 3760. Положение о военнопленных из собрания узаконений и распоряжений правительства 16 октября 1914 г. 11 арк.

REFERENCES

1. Abdrashitov, E. E. (2012). Women and prisoners of war: Communication issue (based on the materials of regional printed media and its documents). *Herald of Tomsk State University*, 2, 78–84. Tomsk [in Russian].
2. Abdrashitov, E. E. (2012). Historical Background to Adoption and Law Enforcement Practice of the Stockholm Conventions of 1915. *Herald of Kazan Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 2, 91–94. Kazan [in Russian].
3. Airapetov, O. R. (2014). *Participation of the Russian Empire in the First World War (1914–1917)*. 1914. Moskva: Kuchkovo pole [in Russian].

4. Bazanov, S.N. (2016). The Military Slavs in Russia during the First World War. *Teaching history and Social Science at school*, 5, 10-16 [in Russian].
5. Bukin, S. S., Dolgoliuk, A.A., & Savin, A.I. *Prisoners of War in Siberia. Siberian Regional Studies Library*: web-site. Retrieved from <http://bsk.nios.ru/enciklodediya/voennoplennyye-v-sibiri> [in Russian].
6. Hordieiev, O.F. *The Prisoners the First World War in Siberia (August 1914 – February 1917): Historical and legal aspects of the problem*. Retrieved from http://www.law.institute.sfukras.ru/data/Kaff/iogp/2002gordeev_prisoner_of_war.doc [in Russian].
7. State Archives of Cherkasy oblast. SACO. Fund 761. List of files 1. File 13. On the appeal of county and volost committees for assistance to prisoners of war. Records of correspondence, etc.
8. Dmitrichenko, A.V., Shapkin, Yu. H., & Odinets, A.D. (2014). Attitude towards Prisoners of War in the Camps of Eastern Siberia. *Current issues of social sciences*, 4 (36). Novosibirsk: SibAK. Retrieved from <https://sibac.info/conf/social/xxxvi/38030> [in Russian].
9. Dmitriiieva, O. E. (2013). Peculiarities of detention of Czechs and Slovaks in the Russian Captivity during the First World War (1914-1918). *European Researcher*, 60 (10-1), 2392-2403 [in Russian].
10. Dmitriiieva, O. Ye. *Czech and Slovak Prisoners of War in the Legal Relations during the period of the First World War. Historians*: web-site. Retrieved from <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1585-oksana-dmytriieva-viiskovopoloneni-chekhy-ta-slovaky-u-pravovidnosynakh-periodu-pershoi-svitovoi-viiny> [in Ukrainian].
11. Dmitriiieva, O. Ye. (2013). Political Activity of the Russian Authorities in Relation to the Czech and Slovak prisoners of war during the First World War. *Collection of scientific papers of Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda. «History and Geography»*, 49, 93-97 [in Ukrainian].
12. Eremin, I. A. *Prisoners of the First World War in the Western Siberia. Bulletin of the Tomsk Polytechnic University*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/voennoplennyye-pervoy-mirovoy-voyny-v-zapadnoy-sibiri> [in Russian].
13. Yermakova, E. V. *First World War Prisoners in the Far*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/voennoplennyye-pervoy-mirovoy-voyny-na-dalnem-vostoke> [in Russian].
14. Yerokhina, O. V. (2014). «Liquidation legislation» of the First World War. *Herald of Moscow State University named after M.A. Sholokhov. History and Political Studies*, 1, 69-81 [in Russian].
15. Zharova, A. S. *State of the prisoners of the First World War in the Tobolsk province*. Retrieved from <http://august-1914.over.ru/jarova.pdf> [in Russian].
16. Zhurbina, N. E. (2008). German Prisoners of War on the Territory of Russia during the First World War (1914-1918). *Herald of VGU, Series: Linguistics and Intercultural Communication*, 2, 230-235 [in Russian].
17. Kazakova, E.A. (2014). *Forgotten War. Pulse of Aksaraisk*, 31. Retrieved from http://astrakhandobycha.gazprom.ru/d/textpage/ad/173/pa_31-2014-12.pdf [in Russian].
18. Kihan, D. (2004). *The First World War*. (T. Horshkovaia, A. Nikikolaieva, Trans.). Moskva: Publishing Company Ast Ltd. [in Russian].
19. Kyriienko, O. Yu. (2013). Marginalization of society. Status of Women, Children, prisoners of war. *The Great War and Ukraine*. (pp. 300-306). Kyiv: LLC «Publishing House» KLIO» [in Ukrainian].
20. Minaieva, T.V. (2011). Russian Empire Charitable Organizations Activity regarding prisoners of war during the First World War. *Historical panorama*, 13, 49-67 [in Ukrainian].
21. Minaieva, T.V., & Minaiev, A. V. (2007). To the issue of prisoners' of war status in the international law in the late XIX – early XX centuries. *Historical panorama*, 4, 7-16 [in Ukrainian].
22. Order of the Chief of the Southwestern Front Line Army Supply Ye.F. Elsner concerning Enhancing Supervision of the Prisoners of War, May 25, 1917. *The Great War of 1914-1918 and Ukraine: In Two Books. Book 2: In the language of documents and testimonies*. (2015). V.A. Smolii, H. V. Boriak, O. P. Reient et al. (Eds.). (pp. 478-479). Kyiv: Publishing house «Klio» [in Ukrainian].
23. Naumenko, K. (2006). Tsaritsyn period by Yevhen Konovalets. *Ukrainian Liberation Movement*, 8, 11-23 [in Ukrainian].
24. Nakhtihai, R. (2010). Darnytsia camp of prisoners of war during the First World War. *Ukrainian Historical Magazine*, 2 (49), 109-110 [in Ukrainian].
25. Nimanov, B.I. (2009). Peculiarities and Main Factors of the Maintenance and Economic Activity of Prisoners of War in the years 1914-1917 in the Volga Region. *Extended abstract of candidate's thesis. Domestic history*. (p. 24). Moscow [in Russian].
26. Nimanov, B. I. (2009). Maintenance of Foreign Prisoners of War within the territory of Russia during the First World War. *Herald of RUDN. Ser. History of Russia*, 2, 53-61 [in Russian].
27. Nichkov, E.A. (2014). Prisoners of the First World War in Kurgan uyezd. *Herald of Volhograd State University. Ser. 4. History*, 5 (29), 84-90 [in Russian].
28. Ostroukhov, A.I. (2009). The position of the Czechs and Slovaks in the Russian captivity during the First World War (based on the materials of Prague archives). *Herald of Moscow Region State University*, 1, 85-92 [in Russian].
29. Petrunin, S. *Surrender at the mercy. Military review*. Retrieved from <https://topwar.ru/56543-sdatsya-na-milost.html> [in Russian].
30. Poznakhirev, V.V. (2011). Evolution of the status of Turkish prisoners of war in Russia at the end of the XVII – early XX century. *Scientific notes: electronic academic periodical of Kursk State University*, Vol. 2, 3 (19). Kursk. Retrieved from <http://scientific-notes.ru/pdf/021-015.pdf> [in Russian].

31. Samovich, A. L. (2011). The Activities of the Russian State in Respect of Foreign Prisoners of War (XIX – early XX centuries). *Extended abstract of candidate's thesis. Domestic History*. (p. 47). Moscow [in Russian].
32. Sarancha, V. I. (2011). Prisoners of the First World War in Kremenchug military post. *Local lore studies*, 4, 84-92 [in Ukrainian].
33. Sibhatullina, A. T. (2007). Materials of the Russian press 1914-1916. on the Turkish prisoners of war. *Materials by IKANAS*. (pp. 2811-2818). Ankara [in Russian].
34. Smirnov, Yu. I., & Skrypnikova, M. I. (2016). Prisoners of War on the territory of Russia during the First World War. *Herald of the International Institute of Economics and Law*, 1 (22), 135-139 [in Russian].
35. Stepkin, V.P. The labor of the First World War Prisoners at the Enterprises of Novorossiysk *Society. History, events, facts*. Donetsk. Retrieved from <http://infodon.org.ua/uzovka/510> [in Russian].
36. Surzhykova, N.V. (2011). War Prisoners of the First World War in the Urals. On the reconstruction of a collective portrait. *Herald of Perm University*, 3 (17), 58-65 [in Russian].
37. Surzhykova, N.V. (2009). «We were in a state of shock»: Soviet Captivity and Internment as Stress of Acculturation. *Herald of RUDN. Ser. History of Russia*, 3, 132-143 [in Russian].
38. Surzhykova, N.V. (2014). Census of War Prisoners of the First World War in Russia: Reasons, conditions, results (based on materials of Perm province). *Humanities in Siberia*, 3, 23-27 [in Russian].
39. Surzhykova, N.V. Russian Captivity 1914-1917: the issue of institutional attribution. *Ideas and ideals*, Vol. 2, 3 (21), 5-12 [in Russian].
40. Talapin, A. N. Prisoners of the First World War in the Pre-Revolutionary Kurgan. *Omsk Scientific Herald*, 5 (81), 20-22 [in Russian].
41. Teslenko, A.M. (2002). Legal Status of Foreigners in Russia in the Context of Armed Hostilities (1914–1917). *Current issues of history, politics and law*. Part 1. (pp. 19-29). Publication of the Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia [in Russian].
42. Central State Historical Archive of Ukraine. CSHA, Fund 274. List of files 1. File 3260. Letters from the Hungarian prisoner of war A. Kubashi to Hungary. Report on good treatment of Russian officers and soldiers towards the prisoners of war 1914 [in Russian].
43. Central State Historical Archive of Ukraine. CSHA, Fund 278. List of files. 1. File 259. Correspondence with the headquarters of the Kyiv military district and gendarme police departments upon arrival at the train stations of trains with Austrian and German prisoners of war 1914–1916 [in Russian].
44. Central State Historical Archive of Ukraine. CSHA, Fund 692. List of files 1. File 3760. The Regulation on Prisoners of War from the Assembly of Legitimations and Orders of the Government on October 16, 1914 [in Russian].

Карабін Олександр Юрійович

Аспірант

Черкаський національний університет
ім. Богдана Хмельницького
18000, Черкаси, бульв. Шевченка, 81

Email: karabinoleksandr39@gmail.com

Karabin Oleksandr

Ph.D. Student

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
81, Shevchenko str., Cherkasy, 18000, Ukraine

ORCID: 0000-0002-3371-7361

Цитування: Карабін О. Ю. Питання взяття у полон, розміщення і обліку німецьких та австрійсько-угорських військовополонених на українських територіях у роки Першої світової війни. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2019. Т. 22, № 9-10. С. 15-28.

Citation: Karabin, O.Yu. (2019). Pytannia vziattia u polon, rozmishchennia i obliku nimetskykh ta avstriisko-uhorskykh viiskovopolonenykh na ukrainskykh terytoriiakh u roky Pershoi svitovoi viiny [Issue of taking prisoners, placement and registration of German and Austro-Hungarian prisoners of war in Ukrainian territories during the First World War]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (9-10), 15-28.

Стаття надійшла / Article arrived: 08.08.2019

Схвалено до друку / Accepted: 11.09.2019